

El Pla General Metropolità

com a pla de l'arquitectura de Barcelona

RICARD PIE

La política que va dur a terme Joan Antoni Solans durant el temps que va ésser director de Serveis a l'Ajuntament de Barcelona, i en concret durant el període de transició política, encara que ara tothom la dona per bona, no va deixar de tenir dures crítiques. La compra de sòl i l'encàrrec d'escoles i de vivendes públiques foren titllats d'oportunistes i conjunturals. Per a molta gent faltava una estratègia i una definició d'objectius amb una imatge política clara que li donés suport.

El mateix Solans, quan explicava les actuacions empreses, abonava, en part, aquesta tesi. El fort dèficit acumulat històricament, la crisi econòmica i la possibilitat de treure beneficis per a la ciutat, sobretot comprant per mutu acord i per a una institució poderosa, com és l'Ajuntament de Barcelona, les darreres finques grans de la ciutat, deia, és una ocasió que cal aprofitar.

Recuperar el valor urbà de l'escola pública era retornar a una pràctica urbana tristament perduda, però de la qual encara gaudia la ciutat amb les escoles de Go-day. Però sobretot era fer ús de l'únic equipament per al qual l'antiga administració franquista havia previst recursos i que una pràctica burocràtica havia convertit en una producció d'escoles tipus sense cap valor urbà i amb un contingut totalment marginal.

Recuperar la vivenda pública per al centre, esmicolant-la i distribuint-la dins del teixit per actuar com a detonador ciutadà, també era important. Tot això, semblava una resposta puntual, encara que imaginativa i innovadora, que contradeia allò que havia estat poc temps abans cavall de batalla de la ciutat: el planejament urbanístic.

Paradoxalment, semblava que el propi redactor del Pla General de Barcelona fos el primer a no seguir-lo. S'havia aprovat el Pla General Metropolità i la nova Llei del Sòl havia posat sobre la taula elements que obrien noves pautes que ell semblava no tenir en compte.¹

L'actuació puntual justificada per la consolidació de Barcelona i pel valor que prenia la intervenció urbana, no era suficient per treure'ns del cap la idea de procés que el Pla General havia recollit i que solament podia executar-se a través d'un planejament continu.

Feta aquesta lectura, el desplegament del Pla General s'havia de fer sobretot des del Planejament. La idea més arquitectònica de la construcció urbana, o, per dir-ho més com es va dir en aquell moment, les arquitectures per a Barcelona, podien entendre's més com un episodi que com un fet urbanístic important.

Tot això, però, partia d'una manera d'entendre la idea de ciutat que hi havia en el Pla General Metropolità de Barcelona que no s'ajustava a la dels seus redactors. De fet, la lluita d'interessos, el pes dels moviments ur-

bans i tots els estira i afluixa inimaginables, havien desdibuixat des de bon començament tota imatge comprensible del Pla General Metropolità i en bona part se l'estava interpretant erròniament.

La voluntat de donar-li una idea comprensiva havia estat una de les discussions primeres de l'equip redactor d'aquell Pla. Tot just començà la seva redacció, l'any 1970, s'havia plantejat clarament quin era el camí a seguir. Una possibilitat era fer un Pla estructural, un document de referència amb una definició clara d'objectius que delimitessin l'obra pública general i determinessin uns diferents paquets a tractar i les polítiques urbanístiques a aplicar. L'altra alternativa era planejar un model que definís la forma total del territori.

S'enfrontaven dues concepcions diferents: la primera suportada per una idea de procés i sistema i una altra per una idea d'imatge final no obligatòriament tancada.

L'experiència urbanística dels darrers anys a Barcelona i a Catalunya deia molt poc a favor d'un planejament urbà obert. El Pla General del 1953 havia estat vulnerat sistemàticament, no solament per la pràctica urbana al marge de la legalitat, sinó pel desplegament posterior dels Plans Parcial. Un planejament obert podia ser un camp abonat per a aquesta pràctica.

Defensar un planejament amb una imatge acabada era anar a contracorrent dins del pensament urbanístic, però era també fer una proposta bel·ligerant ja que volia dir no postposar problemes i veure's obligat a donar-hi solucions. La ciutat, per completar, com Barcelona, és una feina de constructors o de l'Administració i no dels urbanitzadors, per això la concreció d'una imatge final de la ciutat pretenia fixar en el plànol de la manera més clara possible les condicions de l'ús i la densitat de l'edificació a l'escala de les operacions que s'hi fan o sigui a l'escala de les seves peces d'arquitectura.

Solans², defensor d'aquesta idea de Pla, entenia que aquest Pla havia de fixar les noves condicions del mercat del sòl. El Pla havia d'actuar directament sobre els mecanismes de formació de rendes urbanes. El fet que en el moment de redacció del Pla els preus del sòl en l'àrea central de Barcelona fossin mil vegades més grans que en les zones rústiques era demostració palpable que els factors de formació de rendes operaven en un règim de competitivitat mínim.

Acceptat que el mercat del sòl no és un mercat normal, sinó que té característiques monopolístiques, era necessari incidir en els diferents factors de formació de valors que deriven directament del planejament com són el de renda expectant, el de renda d'urbanització i el de renda d'edificabilitat. A major precisió i concreció,

La influència del Team X a l'obra de Joan Antoni Solans és especialment clara en el projecte presentat al Concurs per Caneletes de Cerdanyola l'any 1965. Aquesta proposta, que va quedar segona i va ésser silenciada per l'actitud contestatària de l'equip tenia una memòria exemplar de la qual extraïem aquests paràgrafs:

"Proposaren una zona residencial d'alta densitat combinada amb una barreja d'altres usos, tant industrial com comercial, a fi i efecte d'evitar que la gent hagués d'anar a treballar a Barcelona."

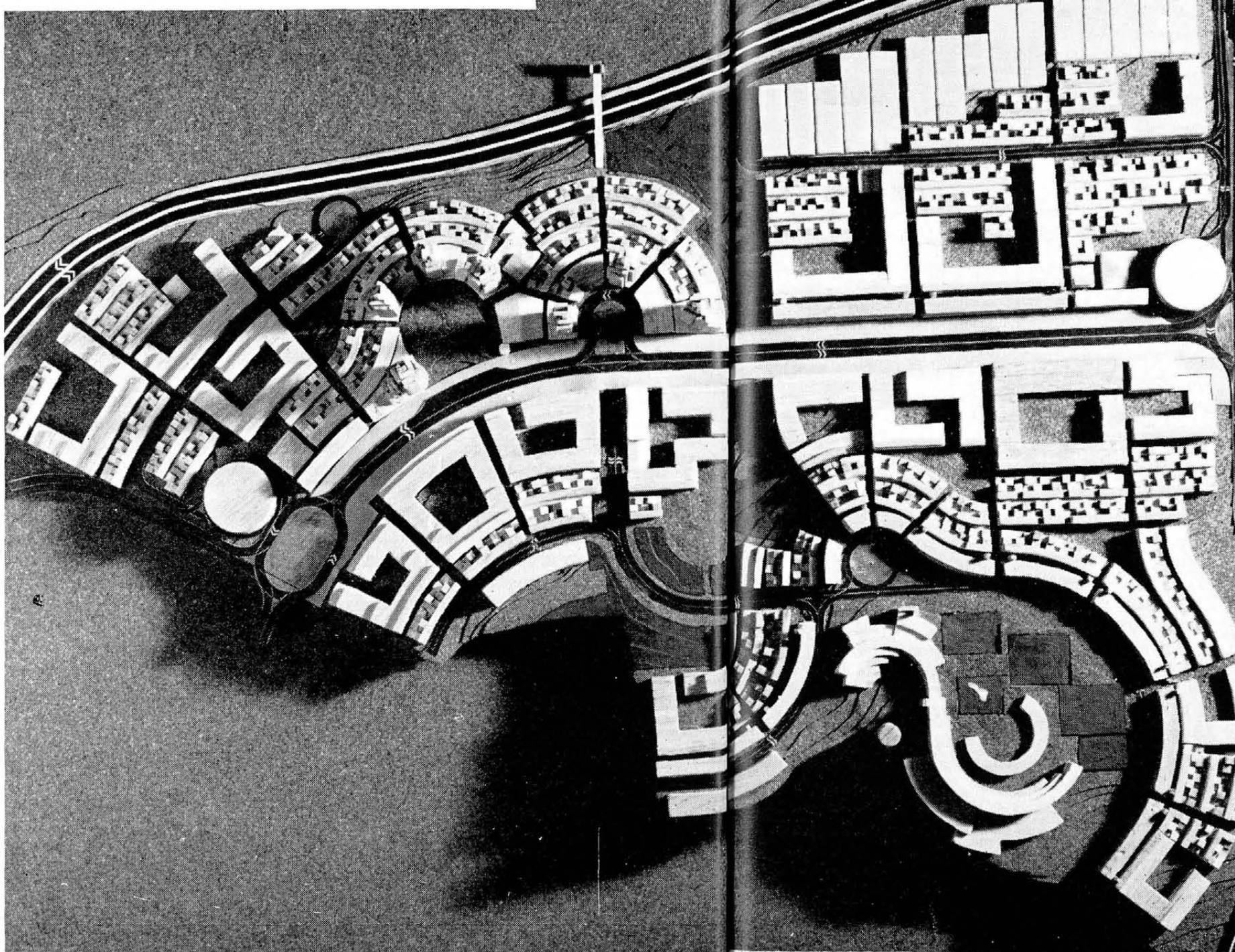
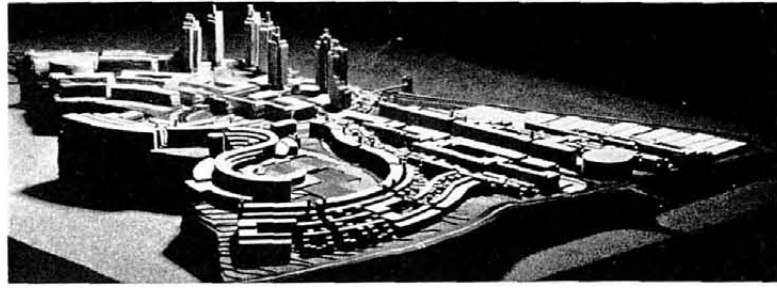
"La nostra principal intenció fou considerar la comunitat urbana com una part de l'estructura urbana més general, i no com una entitat autosuficient tancada en si mateixa."

"La forma de la proposta adoptada surt en interpretar les característiques físiques del lloc i de la necessitat de donar una imatge identificable per a cada una de les parts, que fos llegible, tant per als automobilistes, com per als vianants."

"L'organització del disseny és policèntrica, creuada per dos eixos, un com a eix de servei 'actiu', i l'altre com a eix 'passiu' que uneix els boscos metropolitans exteriors amb l'existent comunitat rural de Cerdanyola i conté un parc urbà amb activitats culturals i institucionals."

"La preocupació principal en dissenyar els actuals grups de residències fou evitar un canvi bruscat d'escala entre la pròpia residència i l'espai lliure. Això es va aconseguir creant una sèrie d'espais intermedis que permetessin una seqüència visual des dels espais més íntims i personals fins als més oberts i comunitaris."

"Es proposen tres tipus de residències: una agrupació lineal, una al voltant de places i una altra en torres. A més a més es fan unes galeries que condueixen des d'aquestes residències fins als carrers per a vianants que es troben perpendicularment al perfil del terreny i s'obren en petites places sobre l'avinguda principal, que forma un eix realment vital per a la comunitat urbana."

doncs, de cada element del Pla, major seria la transparència del mercat del sòl i més controlable seria tant la determinació de quines expectatives es creen com de quines eren les càrregues i obligacions que s'assumien³.

Els problemes que es derivarien de no complir aquests objectius els enuncïava molt clarament Solans quan deïa: "Les conseqüències pràctiques serien en l'aspecte econòmic la incapacitat per a disposar eficientment de l'escàs recurs que és el sòl i la incapacitat per a optimitzar la localització de les activitats cara a una major eficàcia dins del procés productiu. En el camp 'arquitectònic', de l'ordenació física, es donaria la impossibilitat o la innecessarietat (?) de l'ordenació de la fàbrica urbana, tot i el seu paper com a 'indústria', i això no en base a una manca de tipus moderns dins del 'catàleg de tipologies constructives', assimilables als antics eixamples en la seva funció i en la seva capacitat de 'disseny global', sinó precisament per la manca de condicions perquè s'acceptés per la societat un tipus de normalització global del mercat del sòl semblant al que aquells instruments i modus d'actuació urbana comportaren."⁴

Per tot això, per a Solans fer el Pla de Barcelona és fer el Pla de l'arquitectura de Barcelona, acabant amb el divorci existent entre la definició reguladora de l'edificació particular, les Ordenances, i l'ordenació dels teixits, les dites convencionalment Normes.

Per a Solans "no cabien imprecisions en un document (de planejament com és el Pla General), pensant que després quedaren 'completades' en un altre. La 'precisió' no té res a veure amb el grau de determinació que té cada tipus d'ordenació. Certs tipus incorporen per la seva naturalesa graus de flexibilitat diferents per al projectista; el que quedin més o menys 'arquitecturitzats' en una norma no vol dir que necessitin després d'unes ordenances per a poder elaborar el projecte arquitectònic."⁵

Per això Solans es planteja de definir amb precisió les condicions de l'edificació i fa l'aportació disciplinar més clara d'aquest Pla, una classificació del tipus d'ordenació de l'edificació en l'edificació alineada a vial, edificació aïllada, volumetria específica i ordenació tridimensional.

Amb aquesta categorització vol resoldre els desajustos històrics que s'han produït entre la forma actual d'utilitzar les Ordenances i el seu sentit original. Vol redefinir aquelles regulacions que estaven pensades per a la casa burgesa i que ara s'estaven utilitzant abusivament amb aprofitaments residencials molt diferents, buscant un nou ajust d'acord amb les intencions del Pla i amb les formes d'execució actuals.

La nova ordenació no pretén regular més o menys els graus de llibertat de l'arquitecte sinó que vol con-

Dins dels treballs previs a la redacció del Pla General Metropolità, n'hi va haver alguns, dirigits directament per Joan Antoni Solans, que van tenir una especial transcendència quant a la proposta final.

El Pla de Comunicacions per a la Comarca de Barcelona, els estudis sobre les àrees homogènies i el del planejament vigent van ésser els més importants.

L'anàlisi de planejament va buscar homogeneïtzar tot un seguit de regulacions en un únic cos que després seria la Normativa

del Pla.

El Pla de Comunicacions era anterior a la redacció del Pla, i en ell Solans va treballar tots aquells aspectes del viari que van pesar tant en el Pla definitiu. La crítica a les new town angleses de Buchanan i de Leslie Martin, els treballs dels metabolistes japonesos i les anàlisis de les estructures territorials de Secchi, van ésser la base d'un intent de disseny del viari urbà a l'escala de cada teixit i de tota l'àrea metropolitana. El Pla de Comunicacions va dibuixar el metaplà.

Els pocs anys que el separen del Pla definitiu, però, van ésser suficients per posar en evidència el despropòsit de tantes grans vies tot i que van ésser útils per congelar sòl i atrapar l'Administració en els seus propis arguments grandiloqüents. El fruit, però, més evident del Pla de Comunicacions va ésser la crítica que publicà Solans al primer Pla de la Xarxa de Metros de Barcelona a la revista "Cuadernos" núms. 76-77, que va obligar a enretirar el Pla i a revisar-ne els plantejaments.

L'anàlisi dels teixits l'havia iniciada Solans per a Barcelona treballant a l'Ajuntament amb Subies. Més tard, per a la redacció del Pla, es van fer una sèrie de mostres sobre el terreny, una classificació exhaustiva de tots i cadascun dels tipus de cases de tota la comarca i un estudi de l'estructura urbana de cada nucli en tres moments diferents. La delimitació i la definició de les àrees homogènies van ésser capitals per al Pla ja que significaren la base de la zonificació definitiva.

Pla de Comunicacions de la Comarca de Barcelona. Cornellà.
Col·laboradors: Joan-Antoni Presas, Eduardo Leira, Rosa Barba i Ricard Pie. 1967-1969.

Universitat. Proposta General i Pla d'etapes.

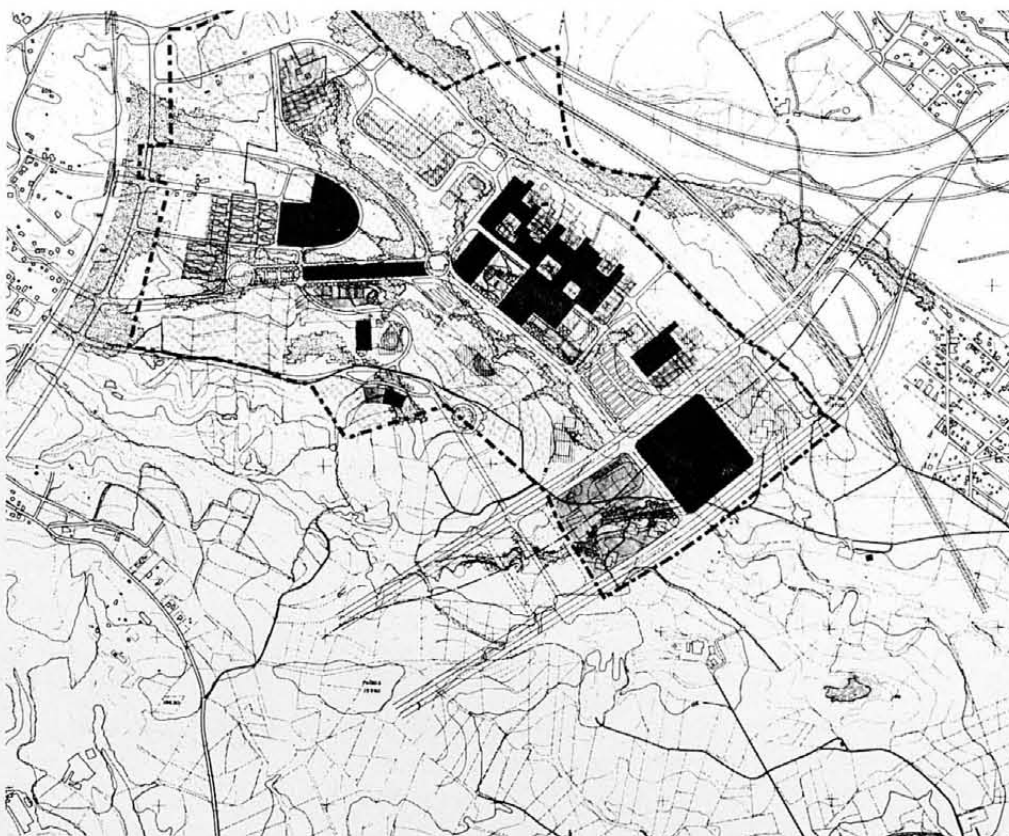
*Les zones més fosques són les primeres, les més clares són les darreres,
Lluís Millet, Joan-Antoni Páez i José-Luis Gómez Ordóñez, en col·laboració. 1971.*

Les condicions econòmiques dels anys seixanta donen lloc, a tot arreu, a un canvi sobre l'estructura universitària. L'allau d'estudiants obliga a crear noves universitats davant la impossibilitat d'ampliar més l'existent. D'altra banda, el sistema d'ensenyança disciplinar tancat reventa davant les necessitats d'innovació i de les aplicacions en tots els camps. Les condicions de vida del propi món universitari ja no són les anteriors. L'augment de població i d'informacions ha donat lloc a una mutació en la Universitat. Els exemples ja no són sols la vida de Berkeley, sino de les noves universitats, canadenques, angleses, franceses o alemanyes; sigui Nanterre, Jussieu, East Anglia o la Free Universitat de Berlín. La Universitat entra en l'efervescència que es reflecteix en els diferents moviments socials que caracteritzen els finals dels seixanta.

A casa nostra es decideix aturar la política de fer créixer els "campus" universitaris, que iniciats als vin-i-nou-trenta, següen executant-se als cinquanta i s'adopten per noves universitats.

El pla parcial pretenia no sols qualificar el lloc, des de l'òptica de la seva inserció territorial, sino reflectir uns programes, discutits al si de la comissió gestora de la nova Universitat diferent del programa oficial. Un programa fonamental en una estructura per departaments i una crisi dels currículums tancats procedint de l'organització oficial en lletres, ciències i polític.

La concepció en discussió era com superar la idea de ciutat universitària d'origen medieval o del "campus" universitari americana d'inicis de segle, ambdós closos sobre si mateixos per una organització més laica de la vida universitària i més oberta sobre la societat i el sistema de producció. Partirem de l'estudi comparatiu sobre les noves propostes universitàries per part de Gian Carlo de Carlo contrastant amb la discussió de la Comissió pluridisciplinària gestora de la nova universitat.

trolar els paràmetres fonamentals de l'edificació a partir d'aquells elements que defineixen els tipus arquitectònics. Per això en cada cas es posa l'accent en un aspecte diferent: per a l'edificació alineada al carrer es regulen els diferents paràmetres referits a la via; per a l'edificació aïllada es regulen les regles de desenvolupament del volum edificable respecte a la parcel·la; per als de volumetria específica s'assenyala la relació entre els edificis i en els d'ordenació tridimensional es fixa la infraestructura de connexions.

La classificació per zones, que en teoria és un grau superior de l'ordenació, és més analítica. La definició dels processos té més sentint de constatació final que no pas de proposta programàtica. Amb altres paraules, el Pla entén que es donen els elements suficients perquè cada teixit es resolgui a través de l'acció individualitzada i additiva de la construcció d'edificis, i per això s'entén que la zona és únicament una precisió del tipus d'ordenació i de la intensitat d'edificació que li correspon.

El Pla no es planteja ésser el primer graó d'un procés de planejament, sinó que es dibuixa com un projecte tancat on cada sector urbà té la seva resolució. Des d'aquest punt de vista la proposta per a cada teixit es fa de forma desagregada i fins i tot amb documents diferents. La relació morfologia-tipologia es resol amb la Normativa, mentre que la relació infraestructura-morfologia es fa a través del disseny concret del viari.

L'herència del Team X es fa notar, no des de la proposta estereotipada de la megaestructura, que també es contempla com un hipotètic tipus d'ordenació, sinó des d'aquesta idea de ciutat on el carrer és l'espai de comunicació, d'accessibilitat i d'intercanvi, i a on l'arquitectura és l'agregat que la completa.

Amb això no es vol dir que no es tingui present el discurs dels italians fet sobretot a l'Institut Universitario di Architettura di Venezia entre els anys 1964 i 66⁶, sinó que es vol assenyalar que quan aquests treballs es volen traduir en termes operatius s'admet que es pugui actuar de forma desagregada sobre els teixits, actuant per un cantó sobre la tipologia edificatòria i per un altre cantó sobre el viari com a carrer i com a malla.

En el Pla General Metropolità veiem que l'acció ordenadora es fa amb aquestes premises, dissenyant el viari amb precisió, formalitzant l'estructura suport del teixit i definint els tipus edificatoris d'acord amb la seva història, però sense por a donar-li un alt nivell d'autonomia.

A fi de comptes, la relació biunívoca entre tipologia i morfologia fa temps que s'ha trencat; solament en certs teixits històrics molt potents encara es manté el reequilibri urbà, ja que no es pot fer des d'una certa nostàlgia

arquitectònica sinó a través d'una idea d'innovació que vingui des de l'arquitectura.

Així doncs, es pot dir que el Pla General Metropolità pensat per Solans no necessita un desplegament posterior, ja que el seu desenvolupament és la construcció de les seves arquitectures.

Ara bé, dir únicament que el Pla no té previst el seu desplegament per raons disciplinars seria no entendre que a més a més no el té previst perquè encara que va ésser fet des de l'Administració es va fer desconfiant-ne.

Pensem que el Pla General Metropolità fou el darrer Pla fet des de la resistència interior de l'administració franquista i, per tant, des de la por dels tècnics a l'existència de mecanismes que permetessin canvis que podien ésser la pròpia aniquilació. Si s'ha de resumir amb una frase es podria dir que l'únic desplegament possible del Pla és la seva revisió.

L'actuació de Solans a l'Ajuntament de Barcelona precisament està d'acord amb això. La nova carta de drets que estableix el planejament va tenir els seus defectes, i per primer cop i en col·laboració amb la crisi es pot parlar d'una certa normalització del mercat del sòl, sobretot d'aquelles finques d'extensió mitjana que van veure com les noves condicions urbanístiques i les exigències del mercat estaven laminant els seus hipotètics beneficis. La compra de sòl per l'Ajuntament de Barcelona solament s'entén a partir d'aquí.

D'altra banda, el mateix Solans era conscient que en el debat popular d'abans de l'aprovació del Pla es va posar l'èmfasi sobre la necessitat de reduir la densitat, i per altra la necessitat de cobrir els molts dèficits de la ciutat. Aquests dos aspectes, un cop aprovat aquest document i iniciat des les compres de sòl, estaven en vies de solució, el que calia ara era recomençar la reconstrucció de Barcelona. A partir d'aquell moment, per a tot això, li tocava el torn a l'Arquitectura.

NOTES

1. Sobre els nous mecanismes establerts per la llei del sòl, vegeu l'article de Joan Antoni Solans La reparcelación universal. Alegato para un retorno a los orígenes, "Ciudad y Territorio", núm. 3, 1974.

2. En aquest article únicament es parla d'alguns aspectes del Pla General Metropolità, sobretot d'aquells que fan referència al tractament dels teixits residencials, que, és opinió de l'autor, va ésser la feina principal que va dur a terme Joan Antoni Solans com a redactor del Pla.

3. Sobre el règim del sòl vegeu el capítol segon de la Memòria del Pla General titulat "Política del sòl del Pla General".

4. Joan Antoni Solans, De las constituciones a los edictos de obrería, de los edictos a las ordenanzas de edificación, de las ordenanzas a las normas urbanísticas, "Arquitecturas Bis", núm. 5, gener 1975.

5. Ídem.

6. Aspetti e problemi della tipologia edilizia, *Cluva Venezia* 1964; La formazione del concetto di tipologia edilizia, *Cluva Venezia* 1965; Rapprotti tra la morfologia urbana a la tipologia edilizia, *Cluva Venezia* 1966.